

BÀI 20

BÚC TRANH CỦA EM GÁI TÔI

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

- Hiểu được nội dung và ý nghĩa của truyện : Tình cảm trong sáng và lòng nhân hậu của người em gái có tài năng đã giúp cho người anh nhận ra phần hạn chế ở chính mình và vượt lên lòng tự ái. Từ đó hình thành thái độ và cách ứng xử đúng đắn, biết thắng được sự ghen tị trước tài năng hay thành công của người khác ;
- Nắm được nghệ thuật kể chuyện và miêu tả tâm lí nhân vật trong tác phẩm.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LUU Ý

1. Truyện ngắn *Bức tranh của em gái tôi* của Tạ Duy Anh kể một câu chuyện gắn gũi với lứa tuổi thiếu niên, trong đời sống hằng ngày ở gia đình. Qua đó, tác phẩm đã nêu được một cách thuyết phục vấn đề về thái độ, cách ứng xử trước thành công hay tài năng của người khác và cả vấn đề về thái độ, cách ứng xử của người có tài năng đối với những người xung quanh mình. Thông thường, người ta dễ nảy sinh thói ghen tị, mặc cảm, tự ti khi chứng kiến tài năng hay sự thành đạt của một người gắn gũi với mình. Và ngược lại, kẻ có tài năng hay được đề cao cũng dễ sinh ra kiêu ngạo, tự mãn, coi thường những người xung quanh. Qua câu chuyện của hai anh em, tác giả đã khơi gợi sự suy nghĩ để đi tới nhận thức và hành động đúng đắn trước tình huống đó ở mỗi người đọc. Tác phẩm có ý nghĩa giáo dục nhân cách nhưng không rơi vào giáo huấn khô khan, vì bài học được thể hiện một cách tự nhiên mà sâu sắc qua sự tự nhận thức của nhân vật chính.

2. Vấn đề xác định nhân vật chính của truyện. Truyện có hai nhân vật được nói đến nhiều là người anh và cô em gái. Nội dung chính diễn tả tâm trạng và thái độ của người anh trước việc tài năng hội họa của em gái mình được phát hiện và khẳng định. Ở đây có vấn đề : Ai là nhân vật chính của truyện ? Trong SGK có đặt ra câu hỏi này để HS suy nghĩ, bàn bạc. Có thể có người cho rằng cô em gái là nhân vật chính, vì đó là đối tượng quan sát và nói đến trong suốt cả truyện qua lời của nhân vật kể chuyện – người anh. Nghĩ như vậy không phải là không có căn cứ. Nhưng mặt khác, đọc kĩ truyện lại thấy trọng tâm chú ý của tác giả không phải ở chỗ khẳng định năng khiếu hay ca ngợi phẩm chất tốt đẹp của nhân vật cô em gái có tài năng hội họa, mà chủ yếu là diễn tả, phân tích tâm trạng của nhân vật người anh trước tài năng và sự thành công của em gái mình. Vì vậy, trong truyện này cả hai nhân vật người anh và cô em gái đều là nhân vật chính, nhưng người anh là nhân vật trung tâm vì giữ vai trò chủ yếu trong việc thể hiện chủ đề và tư tưởng của tác phẩm.

3. Ở truyện này cũng cần chú ý đến đặc điểm phương thức trần thuật : Truyện được kể qua cái nhìn và tâm trạng của nhân vật người anh, một nhân vật chính của truyện. Việc chọn điểm nhìn trần thuật này có nhiều tác dụng, mà điều chủ yếu là cho phép tác giả có thể khám phá và biểu hiện một cách tự nhiên các tâm trạng, ý nghĩ của nhân vật người anh. Đồng thời, nhân vật cô em gái cũng được hiện dần lên qua sự đổi thay của cái nhìn và suy nghĩ của nhân vật người anh trai, đến cuối truyện mới bộc lộ đầy đủ vẻ đẹp tâm hồn và lòng nhân hậu.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

1. Giới thiệu

- GV căn cứ vào phần *Chú thích* về tác giả và tác phẩm trong SGK để giới thiệu.
- Có thể bổ sung thêm : Tạ Duy Anh là một cây bút trẻ xuất hiện trong văn học thời kì đổi mới, đã có những truyện ngắn gây được sự chú ý của bạn đọc, trong đó có truyện *Bức tranh của em gái tôi* đoạt giải Nhì trong cuộc thi viết "Tương lai vẫy gọi" của báo *Thiếu niên tiền phong*. Tác giả kể một câu chuyện khá gần gũi trong đời sống bình thường của lứa tuổi thiếu niên, nhưng đã gợi ra những điều sâu sắc về mối quan hệ, thái độ, cách ứng xử giữa người này với người khác.

2. Tiến trình tổ chức các hoạt động

Hoạt động 1. Đọc và tóm tắt truyện.

Truyện này không dài (chỉ hơn hai trang sách), do đó có thể cho HS đọc tại lớp. Cần chú ý giọng điệu của nhân vật kể chuyện ở đây là người anh kể về

mình và cô em gái, giọng kể có biến đổi theo tâm trạng nhân vật và diễn biến câu chuyện.

Sau khi HS đọc bài văn, GV yêu cầu một vài em tóm tắt lại truyện. Công việc này vừa giúp cho HS cả lớp nhớ cốt truyện, đồng thời cũng luyện tập cách tóm tắt tác phẩm.

Hoạt động 2. Tìm hiểu về phương thức kể chuyện và hệ thống nhân vật.

Dựa theo câu hỏi 2 trong SGK, GV cho HS suy nghĩ, thảo luận nhóm rồi trình bày trước lớp về hai điểm được nêu ra trong câu hỏi. GV cần định hướng, đặt thêm câu hỏi phụ để gợi mở thêm cho HS.

– Truyện được kể từ ngôi thứ nhất bằng lời của nhân vật người anh. Cách kể này cho phép tác giả có thể miêu tả tâm trạng của nhân vật một cách tự nhiên bằng lời của chính nhân vật ấy. Mặt khác, nhân vật cô em gái cũng được hiện ra qua cách nhìn và sự biến đổi trong thái độ của người anh để đến cuối truyện mới bộc lộ đầy đủ vẻ đẹp tâm hồn, lòng nhân hậu và tình cảm trong sáng. Cách kể từ ngôi thứ nhất còn giúp cho nhân vật kể chuyện có thể soi xét tình cảm, ý nghĩ của mình để tự vượt lên, do đó chủ đề tác phẩm càng có ý nghĩa về sự tự đánh giá, tự nhận thức – một phẩm chất rất cần thiết trong sự hoàn thiện nhân cách của mỗi người.

– Việc xác định vai kể ở truyện này còn liên quan tới việc xác định nhân vật chính của truyện. Có thể có HS coi nhân vật cô em gái là nhân vật chính, người khác lại coi nhân vật người anh mới là nhân vật chính. Thực ra, hai nhân vật ấy đều hiện diện trong cả truyện nên đều là nhân vật chính. Nhưng nếu xem xét kĩ về vai trò của từng nhân vật đối với việc thể hiện chủ đề của tác phẩm thì có thể thấy nhân vật người anh có vị trí quan trọng hơn. Rõ ràng là truyện không nhầm vào việc khẳng định, ca ngợi những nét phẩm chất tốt đẹp của nhân vật cô em gái mà chủ yếu muốn hướng người đọc tới sự tự thức tỉnh ở nhân vật người anh qua việc trình bày những diễn biến tâm trạng của nhân vật này trong suốt truyện. Như vậy có thể coi người anh là nhân vật trung tâm. Việc xác định nhân vật chính và nhân vật trung tâm cũng là để nhận thức đúng nội dung, chủ đề của tác phẩm.

Hoạt động 3. Tìm hiểu, phân tích diễn biến tâm trạng và thái độ của nhân vật người anh.

GV dựa theo câu hỏi 3 và 4 trong SGK để hướng dẫn HS tiến hành hoạt động này. Lưu ý cho HS nêu các chi tiết về tâm trạng và thái độ của nhân vật người anh đối với em gái theo diễn biến câu chuyện. GV nêu câu hỏi để HS suy nghĩ giải thích nguyên nhân, đánh giá về hành vi của nhân vật.

- Thoạt đầu, khi thấy em gái thích vẽ và mày mò tự chế tạo màu vẽ, người anh chỉ coi đó là những trò nghịch ngợm của trẻ con và nhìn bằng cái nhìn kẽ cả, không cần để ý đến việc "Mèo" đã vẽ những gì. (Chú ý các chi tiết : đặt tên cho em gái là "Mèo", thái độ với việc em gái hay lục lọi đồ vật, việc theo dõi em gái chế màu vẽ. Giọng điệu lời kể của người anh cũng thể hiện rõ cách nhìn ấy.)

- Sự biến đổi trong tâm trạng nhân vật người anh diễn ra khi tài năng hội họa của em gái được phát hiện. Cả bố, mẹ, chú Tiến Lê đều ngạc nhiên, vui mừng, sung sướng, nhưng riêng người anh lại cảm thấy buồn. Cậu ta thất vọng về mình vì không tìm thấy ở mình một tài năng nào và cảm thấy mình bị cả nhà lãng quên. Từ đó nảy sinh ở cậu thái độ khó chịu, hay gắt gỏng với em gái và không thể thân với em gái như trước nữa. Đây là một biểu hiện tâm lí dễ gặp ở mọi người, nhất là ở tuổi thiếu niên, đó là lòng tự ái và mặc cảm, tự ti khi thấy ở người khác có tài năng nổi bật. Chính mặc cảm đó khiến người anh thấy không thân được với em gái mình như trước và hay gắt gỏng với em. Nhưng cậu vẫn không thể không quan tâm đến những bức tranh của em gái, vì thế đã lén xem những bức tranh ấy và thầm cảm phục tài năng của em gái mình.

- Tình huống quan trọng tạo ra điểm nút của diễn biến tâm trạng nhân vật người anh là ở cuối truyện, khi cậu ta đứng trước bức tranh được tặng giải Nhất của em gái mình. Điều bất ngờ trước tiên là bức tranh lại vẽ chính cậu. Hơn thế nữa, điều cậu không ngờ được còn là hình ảnh của mình qua cái nhìn của em gái : "Trong tranh, một chú bé đang ngồi nhìn ra ngoài cửa sổ, nơi bầu trời trong xanh. Mặt chú bé như toả ra một thứ ánh sáng rất lạ. Toát lên từ cặp mắt, tư thế ngồi của chú không chỉ sự suy tư mà còn rất mơ mộng nữa". Trong phút chốc, tâm trạng của cậu đã đi từ ngạc nhiên đến hân diện rồi xấu hổ. Ngạc nhiên thì như đã nói ở trên, bức tranh ấy hoàn toàn bất ngờ với cậu. Còn hân diện thì cũng dễ hiểu vì cậu thấy mình hiện ra với những nét đẹp trong bức tranh của em gái. Điều quan trọng hơn là người anh đã không dừng lại ở sự hân diện, thỏa mãn mà đã thấy xấu hổ. Trạng thái xấu hổ ở đây chính là do tự nhận ra được những yếu kém của mình, thấy mình không xứng đáng được như vậy trong bức tranh của em gái : "Dưới mắt em tôi, tôi hoàn hảo đến thế kia ư ?". Vì thế mà người anh đã hiểu được rằng, bức chân dung của mình được vẽ nên bằng "tâm hồn và lòng nhân hậu" của cô em gái.

Hoạt động 4. Cảm nhận về nhân vật cô em gái.

GV nêu câu hỏi 5 trong SGK, yêu cầu HS tìm các chi tiết miêu tả nhân vật cô em gái và phát biểu cảm nghĩ của mình.

Nhân vật cô em gái đã được quan sát và miêu tả về các phương diện : ngoại hình (tập trung vào nét mặt), cử chỉ và hành động (sự tò mò hiếu động, việc tự chế màu vẽ và say mê vẽ tranh), thái độ và quan hệ với người anh.

Ở nhân vật Kiều Phương thể hiện những nét tính cách và phẩm chất nổi bật : hồn nhiên, hiếu động, tài năng hội họa, tình cảm trong sáng và lòng nhân hậu. Mặc dù có tài năng và được đánh giá cao, được mọi người quan tâm nhưng Kiều Phương vẫn không hề mất đi sự hồn nhiên trong sáng của tuổi thơ và nhất là vẫn dành cho anh trai những tình cảm thật tốt đẹp, thể hiện ở bức tranh "Anh trai tôi". Soi vào bức tranh ấy, cũng tức là soi vào tâm hồn trong sáng và nhân hậu của em gái, nhân vật người anh đã tự nhìn rõ hơn về mình để vượt lên được những hạn chế của lòng tự ái và tự ti.

Hoạt động 5. Tìm hiểu ý nghĩa tư tưởng của truyện, từ đó rút ra bài học về thái độ ứng xử trước tài năng hay thành công của người khác.

GV nên khuyến khích HS tự nêu ra những suy nghĩ và bài học của chính các em (có thể những suy nghĩ ấy không giống nhau và chỉ liên quan đến một khía cạnh nào đó trong tư tưởng của tác phẩm). Sau đó, GV có thể bổ sung, tập hợp các ý kiến để rút ra được bài học chung. Bài học đó có thể là : Trước thành công hay tài năng của người khác, mỗi người cần vượt qua mặc cảm, tự ti để có được sự trân trọng và niềm vui thực sự chân thành. Lòng nhân hậu và sự độ lượng có thể giúp cho con người tự vượt lên bản thân mình.

3. Luyện tập

- HS làm ở nhà hai bài tập phần *Luyện tập* trong SGK.
- GV cần giải thích hai câu châm ngôn ở phần *Đọc thêm* để HS hiểu rõ nội dung của mỗi câu.